

Н А С Т А В А

Т. Панговски

ЗАВРШНИТЕ ИСПИТИ ПО ИСТОРИЈА ВО ГИМНАЗИИТЕ

И покрај тоа што престојат дискусии гимназијата да стане институција за завршно образование, независно од нашите стремежи кон промени на постојано осовременување и сообразување со нашата стварност и од тоа како ќе биде утрешната гимназија, на нас останува по досегашната практика на завршниот испит низ анализата и дискусијата да извлечеме соодветни заклучоци и ставови кои имаат за цел да придонесат за елиминирање на повеќе пропусти.

Ако се направи детален преглед колку теми се пријавени и одбранети по историја во одделни гимназии во СРМ ќе се забележат и појави што можат да се сметаат како аномалија. Во гимназиите „Јосип Броз — Тито“ Скопје, Битола, Дебар, Ресен и Гостивар завршен испит имаат земено само по една тема. Во гимназиите Кратово и Крива Паланка по две теми, а има гимназии — како што е случајот со Титовелешката гимназија — да нема земено ниту една тема.

Повеќето теми од историја се одбранети во следниве гимназии: „Кирил Пејчиновиќ“ — Тетово 12 теми, „Орце Николов“ — Скопје 10 теми, „Гоце Делчев“ — Куманово — 9 теми, „Цветан Димов“ — Скопје 7 теми, Струга 6, Струмица 5, IV Скопска, Прилепската и Кочанската гимназија по 4 теми.

Во поглед на бројноста на темите во одделни гимназии историјата доминира меѓу предметите од општествено-јазичната група предмети (Тетово, „Орце Николов“ Скопје, Куманово) во сите други наши гимназии теми по историја релативно многу малку се застапени. Споредбениот метод на анализа поради отсуство на низа елементи во извештаите од повеќето гимназии не можеше да биде применет во оваа анализа.

За оваа анализа користени се теми од 26 гимназии. Недостасуваат податоци од гимназиите „Мирко Милевски“ — Кичево, „Климент Охридски“ — Охрид, „Славчо Стојменов“ Штип и „Ацо Русковски“ од Берово.

Една од основните интенции на Правилникот за полагање на завршниот испит, со одредбата за слободен избор за теми, е што дава

можност на учениците да се ориентираат кон оние научни дисциплини за кои имаат особени наклоности да земат теми за кои имаат особен интерес и при чија обработка ќе дојдат до израз нивните способности.

Во изборот на темите кандидатите поаѓале од следниве критериуми:

- Од склоностите и афинитетот кон предметот;
- од односот и квалитетот на предметната настава и предметниот наставник;
- од тежината на предметот што треба да се полага;
- од барањата на наставникот на испитите;
- од можната литература за изработка на темата и од можностите што ги има кандидатот да дојде до литература;
- желба за продолжување на студии и правилноста на професионалната ориентација;
- од стремежот што полесно да се заврши матурата.

При определувањето на изборот на темите поголем е број на кандидатите кои се пријавиле за тие предмети кои се изучуваат во последните класови на гимназијата. Исто така за одбележување е дека голем број од кандидатите се определиле за теми од природно-математичките предмети. Според извештаите на одделни гимназии, дел од кандидатите од хуманитарните науки се ориентираат и земаат теми од природно-математичката група предмети, сметајќи ги како строго егзактни, а воедно дека и полесно ќе можат да ја одберат домашната работа отколку во хуманитарната група предмети каде постои поголема можност за разгледување на секое прашање од повеќе аспекти и бара од учениците поголема творечка работа и пошироки познавања. Вистина, Правилникот за полагање на завршни испити не ги ограничува учениците од едната или друга насока да земат теми од кој било наставен предмет кои го слушале во гимназијата. Во секој случај, висок е процентот на кандидатите — кои независно од своите склоности и натамошни свои планови за студии — ги одбираат за завршниот испит оние дисциплини за кои сметаат дека со помал труд ќе можат полесно да ја завршат гимназијата. Од 26 гимназии за оваа анализа прегледани се 75 теми од нив 56 теми со национална историја, 19 теми од општа историја, 4 теми од наша средновековна историја, 25 теми од нашата историја на XIX и XX век, 20 теми од НОБ, 4 теми од историјата на работничкото движење, 3 теми од современата историја. Општо земено, во основа — при изборот на темите — кандидатите се ориентирале најмногу на теми по наставната материја што ја изучувале во текот на своето школување. За минималниот избор на теми од современата историја овде се мисли од 1945 година до денешни дни секако постојат и објективни тешкотии. Причината за ова би требало да се бара и во фактот што со наставната програма споменатата историја се изучува при крајот на II полугодие, а изборот на темите се врши во почетокот на учебната година односно до крајот на месец декември кога треба да бидат конечно одобрени од страна на класните совети. Учениците се релативно малку упатени во најзначајните појави и процеси во современиот свет и се чувствуваат несигурни.

Дадениот преглед на темите покажува поголемо интересирање на кандидатите за обработката на историјата на нашите народи на XIX и XX век и на настаните меѓу двете светски војни и Народната револуција. Од историјата на нашите народи застапени се 14 теми од македонската историја, 7 теми од спрската историја, две теми од босанска историја, додека не е застапена ниту една тема од историјата на Црна Гора, Хрватска и Словенија. Тематиката на темите е актуелна, но во извесна мерка и едностранична. Низ темите во недоволна мерка е застапена историјата на југословенските народи секако во наредниот период од страна на класните совети и од страна на наставниците треба повеќе да се води сметка и за овој факт, т.е. кандидатите солидно да ја запознаат историјата на сите наши народи. Воедно може да се забележи дека недоволно се земаат и обработуваат теми од историјата на меѓународното работничко движење, а особено на современата историја.

Правејќи споредба со темите анализирани од првите две матури, поточно речено 1962 година, доколку таа споредба е можна, се констатира дека во овој период обработката на домашните работи по предмет историја направен е извесен напредок во обработката на темите во техничка страна, тие се навистина на едно повисоко ниво. Во нашите барања би требало да бидат усогласени со можностите и објективните услови на работа на секоја одделна гимназија и опременоста на гимназиите со соодветна литература. За жал, висок е процентот на гимназиите, чии библиотеки се многу малку опремени со соодветна стручна литература. Над 50% од гимназиите имаат извесна литература и тоа постари изданија. Во овој случај најмногу се погодени новоотворените гимназии.

Домашните работи во основа се работени врз литература и печатен изворен материјал. Недостатно се користени историските извори, со кои обилуваат нашите институции во областа на културата.

Како една од основните компоненти на домашната работа е формулацијата и изборот на темите кои ги потврдува класниот совет. Не би се задржувале од колкава важност е правилно формулирана избрана тема за правилно ориентирање и работа на кандидатите, сметајќи дека тоа не секому му е познато. Во овој однос од прегледот на темите може да се констатира следново:

Дел од темите имаат конкретно јасна и правилно формулирана тема, а тоа покажува дека кандидатите и класните совети водеle сметка пред да ја потврдат темата на кандидатите.

Имаме извесен број теми кои не се целосно формулирани. За илустрација може да послужат следниве теми: Пропаст на Версајска Југославија, Формирање на народните одбори, Улогата на Пеќката патријаршија и др. Само една тема работена во скопската гимназија „Орце Николов“ е во корелативност со други предмети, поточно речено со литературата. Тоа е темата „Босна во делата на Иво Андриќ“. Во сите други гимназии не е дадена ниту една тема која ќе задре и во некоја друга област од општествената група предмети. Овде да одбележаме дека неколку кандидати имаат користено локални

извори за обработка на одделни теми од историјата и тоа од гимназиите Куманово и Струга. Во своите работи, покрај текстуралниот дел одделни кандидати имаат приложен и факсимили на значајни документи, историски карти и други прилози. Природата на историската материја бара да кандидатите во наредниот период во поголема мерка не користат извори и друг материјал. На ова прашање наставниците по историја во сите наши гимназии секако би требало да му посветат посебно внимание низ наставата, а особено при воведувањето на учениците во работата со литературата и други изворни материјали при обработка на одделни реферати во текот на своето школување, почнувајќи од II клас на гимназиите. На насловната страница на темата „II заседание на АВНОЈ“, работена во Кочанската гимназија, има многу убав уметнички нацрт кој ја одразува нашата Револуција и донесените одлуки и решенија на II заседание на АВНОЈ. Доколку оригиналната идеја на нацртот е работа на самиот кандидат, истиот заслужува посебно внимание. Во изборот и насочувањето на учениците кон одредена литература секако дека знатен удел имаат наставниците. Овој процес во одделни гимназии се одвивал различно, во зависност од ставот на предметниот наставник, сфаќањето на својата улога и желбата да интегрира и соработува со кандидатите. Дел од наставниците биле во постојан контакт со кандидатите, давајќи им систематска и перманентна помош, ориентирајќи ги кон потребната литература и методологија за обработка на одделни теми. Одделни наставници ги послужувале кандидатите со своја сопствена литература. Во некои гимназии одделни наставници само делумно се ангажирале на оваа задача, така што нивната помош била несистематска, повремени и површна, која секако зависела и од инсистирањето на кандидатите, иако во помал број случаи забележени се примери на отсуство на контакти и соработка што на крајот нашло свој одраз и врз квалитетот на домашните работи.

Кај знатен дел од темите констатирани се сериозни недостатоци: неумеење во користењето на литературата, неспазување на хронологијата и доста други недостатоци од содржински карактер. Во една наша гимназија постоела тенденција голем број кандидати да земаат тема од областа на историјата, знаејќи ги слабостите на наставникот, а однапред уверени дека бездруго ќе го положат испитот. Со интервенција на наставничкиот совет оваа иницијатива е спречена и добро што е спречена. Одбраната на домашните работи на двата кандидата што зеле теми по историја е изведена во специфични услови.

При обработката на домашната работа многу е важно прашањето со кои извори на литература се служеле кандидатите. По горното прашање кое е прилично сложено, може да се даде следната оценка: извесен број кандидати имаат користено dostatно литература и истата правилно ја имаат користено, кај некои теми цитираната литература има повеќе декларативен карактер. Кандидатите цитирале повеќе дела, а во практика се служеле само со една книга; има и такви домашни работи кои цитираат меѓу другото и учебници наменети за основното училиште или за средно-стручните школи. Таков материјал е користен

за темата: „За положбата на македонскиот народ од II половина на XIX и почетокот на XX век“. „Прва светска војна и др“. Меѓу домашните работи примени и одбранети на усниот дел од завршниот испит има и такви кои воопшто немаат цитирано литература со која се служеле при изработката на темите. Такви теми се: „Учеството на нашите народи во II Светска војна“, „Востанието кај Јужните Словени во седумдесет години на XIX век“, „Учеството на Македонските социјалисти-револуционери во борбата за ослободување на Македонија од турско ропство“. Во основа наставниците прегледувачи на овие теми ја имаат дадено следната оценка: кандидатот не ја навел литературата со која се служел, но од содржината на темата, се гледа дека таа е доста оскудна. Споменатите констатации на прегледувачите јасно укажуваат дека контактот и помошта на наставниците при изработката на горните домашни работи била сосема исклучена. Како особено методолошка слабост во извесен број домашни работи е таа што кандидатите не умеат да ја користат литературата со која се служеле. Има случаи цели партии да се внесуваат во домашна работа без да се стават под наводници и без да се означи од каде односната материја е земена. Во голем број теми кандидатите нецелосно ја имаат цитирано литературата со која се служеле. Го одбележува само името на книгата и авторот, а не го одбележува издавачот и година на издавањето. Има и вакви цитати: користени истории и разни новини од 1946 година (во темата Светозар Марковиќ организатор и пропагатор на социјализмот во Србија).

Проценката на домашните работи од страна на стручните прегледувачи е мошне важен елемент во целата работа околу домашната работа. Овде може да се констатира следново: во поголем број гимназии темите ги имаат прегледано по три прегледувачи. Нивните констатации се средни, со по неколку реда, одбележувајќи ги притоа позитивните и негативните страни на домашната работа. Во една наша гимназија прегледот на домашните работи е извршен само од еден прегледувач. Во овој случај не е спазена одредбата од Правилникот која предвидува прегледот на домашните работи да се изврши од три прегледувачи. Некои наставници значи даваат само образложение и своја оценка дали темата задоволува, а други пак темите ги оценуваат со оценки добар, одличен итн. Извесен број кандидати имаат многу солидно обработени теми при тоа користејќи знатна литература од поново време. Такви теми се: „Борбата на Сутјеска“, „Карактер и суштината на НОБ“, „Демократските тенденции во македонското револуционерно движење од 70-годинена XIX век до 1935 година“, „ООН како меѓународна организација и инструмент за мирољубива политика и коегзистенција“, „Шпанската војна и учеството на Југословените во неа“ и др. При обработката на овие теми кандидатите се служеле со по неколку дела, што е сосема доволно за проучување и поцелосно третирање на одредени историски настани.

При прегледот на нашите работи наставниците се сретнале со редица тешки и сложени проблеми особено околу консултациите и проверувањето на литературата што имаат цитирани кандидатите. Тоа

особено важи за оние наставници што имале поголем број теми. За дел од темите проверката на литературата со која се служеле кандидатите претставувала посебен проблем поради отсуство на соодветна литература по училиштата, а некои наставници таа можност ја немале поради тоа што кандидатите половично или целосно не ја цитирале литературата со која се служеле. Во овој случај можноста за проверка била исклучена, така што наставниците се потпирале на довербата и чесноста на кандидатите оти ја искористиле определената литература.

Што се однесува до квалитетот на домашната работа од прегледот може да се констатира и извесни недостатоци што не задолжуваат повеќе да се занимаваме врз целокупната работа околу темите. Општата писменост, редот и системот во излагањето на материјата кај еден број кандидати е на ниско ниво. Се среќаваат површни и производни тврдења, материјални грешки, непознавање на факти, а отсуствуваат и заклучоци. Воедно може да се констатира дека релативно мал број кандидати е оспособен да се служи и успешно да ја користи литературата. Во низа домашни работи на одделни пропусти во цитирањето на литературата има низа пропусти, а при прегледот на работите воопшто не се ни одбележени. Во овој случај оправдано се поставува прашањето како е можно да се установи до која степен кандидатот е самостоен во својата работа. Во нашата натамошна практика се наметнува како основно прашањето посмело излегување од рамките на досегашната настава. Во поголема степен да ги ангажираме учениците и постепено да ги воведуваме во методологијата на користењето на литературата и изворни материјали преку изработка на усни или писмени реферати посветени на одделни историски теми и значајни јубилеи од нашата историја. Такви теми постепено да се дадат на учениците од II класови на гимназиите.

Од увидот на темите се констатира дека од страна на наставниот кадар во одделни гимназии при прегледот на темите имаат пропуштено и низа пропусти. Така на пример, во темата „НОБ во Македонија“, зборувајќи за нападот на Југославија на 6 април 1941 година, меѓу другото, се вели дека во нападот покрај германски, италијански, унгарски зеле учество и бугарски армии! Во темата „Учеството на нашите народи во II Светска војна“ има и една ваква констатација: 1940 година при ЦК КПЈ е создадена воена комисија — која сакала да ги отстрани од земјата сите предавници; Недиковата влада на Симовиќ придонела да не се склучи договор за пријателство со Советскиот Сојуз. Доколку со терминот Недиковата влада на Симовиќ сака да ја прикаже како предавничка дека таа придонела да не се склучи договор за пријателство со Советскиот Сојуз, вистината е сосема подруга. Секако дека договор е склучен за пријателство со Советскиот Сојуз во предвечерјето пред нападот на Југославија, но не оној договор кој го сакаа југословенските народи, а имено за договор за пријателство и заемна помош во случај на напад што јасно и Советскиот Сојуз во оние услови не сакаше да го склучи, поради своите односи со фашистичка Германија. Во истата тема за II Светска војна

се среќаваат вакви констатации: 1941 година била преземена пругата Ниш—Скопје—Солун; учеството на нашите народи во II Светска војна е обработена низ седумте офанзивы; поименично ги реди сите офанзивы што окупаторот ги преземаше против НОВЈ и Партизанските одреди на Југославија. Во темата „Илинденското востание“ се вели дека востанијата во Разлог и Кресна од 1878 година имале за цел ослободување на македонскиот народ, но потоа продолжува дека и двете востанија се дел на Кобуршка Бугарија, без да ја појасни соодветната материја. Во темата АВНОЈ и неговото историско значење има и една ваква мисла: британскиот претседател на Владата, по специјална консултација, му поставил барање на крал Павле да го истера од владата Дража Михајловиќ. Во темата „Балканските војни и последиците за Македонија“ во заклучокот стои и оваа констатација: со поделбата на Македонија таа престанала да постои како самостојна држава со свои цели и барања; во темата „Прва светска војна“ има и една ваква поредба: неокрашната фашистичка осовина Рим — Берлин и Токио и антифашистичката коалиција (вероватно мисли на коалицијата создадена во борбата против фашизмот САД, Англија и СССР) ги заменија Атланскиот пакт (во случајот Атланскиот пакт е прикажан како нова фашистичка осовина), а пак Варшавскиот пакт како нова антифашистичка коалиција создадена по II Светска војна. Во темата НОБ во Македонија (Кочани) меѓу другото се вели: Бане Андреев ја продолжил политиката на Методија Шаторов — Шарло КПМ да се присоедини кон БРПК. Германците употребиле тенкови во борбите за Дебар на 14.XI.1943 година, но не успеале и се повлекле во Крушево — вероватно мисли на Кичево. Во темата НОБ во Македонија (Куманово) стои дека КПМ е формирана во Тетово 1941 година, а причините за пропаста на Југославија ги гледа во тоа што Југославија била истоштена од I Светска војна и немала сили да се спротивстави на Германија и нејзините сојузници. Во темата „Карактерот на II Светска војна“ (Кавадарци) стои: Со Кримската спогодба помеѓу Мусолини и Лавал од 7.I.1936 година на Италија и биле дадени одврзани раце во Абисинија.

Вакви и низа други примери во темите, за жал, се бројни; при прегледувањето не се поправени по сè изгледа дека и самите прегледувачи „површно“ ги прегледале темите или пак во случајот доколку ги прегледале може да се извлече констатација дека тој преглед бил сосема површен. Цитираните места воопшто не се потврдени во темите, што би ми дало право да заклучам дека и при одбраната на темите на споменатите кандидати не им се поставени прашања да дадат соодветно појаснение.

Обработените теми за работничкото меѓународно движење се исто така површно обработени, а некои од нив се и непредизно одредени, што на кандидатот му дава право да не зборува на пример за Октомвриската револуција во темата „Развој на работничкото движење во II половина на XIX и почетокот на XX век“, а прегледувачот му прави посебна забелешка дека кандидатот во споменатата тема ја нема обработена Октомвриската револуција. Во случајот поче-

токот на XX век би требало поблиску да се одреди и тоа навреме со односниот кандидат, доколку наставникот мисли поинаку. Во темата „III интернационала“ ништо не е речено за дејноста на Интернационалата од 1935 до 1943 година во периодот на повојот на фашизмот во Европа, односите на III Интернационала спрема фашистичката агресија итн.

Во повеќе теми со тематика за НОБ се чувствува едностраничност во интерпретациите на НОБ и Народната револуција на југословенските народи. Во некои теми сè уште се провлекува третманот на НОБ низ седумте непријателски офанзивни кој метод и потход во обработка на НОБ и Народната револуција е напуштен 1959 година и од страна на нашата воена историографија е прогласен како едностраничв и ненаучен од повеќе аспекти. За истото е зборувано на наши советувања, а и пишувано и во посебните публикации за историската настава, издадени од Републичкиот завод за школство и во други списанија кои третираат општествени проблеми. Во недостатна мерка негде бегло и срамежливо, а некаде можеби и од страв да не се направат некои пропусти и да му се направат на кандидатот извесни забелешки во знатен број теми кои ја третираат НОБ и Народната револуција во недостатна мерка не се одбележува југословенскиот карактер на НОБ од 1941 година; настојувањата на нашето политичко и воено раководство за информирање на светската јавност за борбите во Југославија; дејноста на домашните квислинзи и соработници со окупаторот, улогата на католичката црква; карактерот кој го поприма војната во Југославија, условен од развитокот на настаните на светските фронтови, нашето боиште во условите по окупацијата на Италија и напредувањето на војските на Англосаксонците и Црвената армија во текот на 1943/44 година; соработката на НОБ на Југославија со сојузничките армии во завршните операции за ослободување на земјата; интернационалната помош на нашата НОВЈ на народноослободителните движења во соседните земји во одделни земји итн.

Оценувањето претставува посебен проблем на домашните работи. Според Правилникот, домашните работи ги прегледува предметниот наставник и уште два члена на испитната комисија, која за таа цел ја именува испитниот одбор. По прегледувањето на домашните работи секој поодделно дава писмено образложение за нејзиниот квалитет.

Образложенијата за вредноста на темите се во поголем број случаи куси, од каде не може доволно јасно да се согледа квалитетот и вредноста на домашната работа. Мал е бројот на темите во кои прегледувачот дава општирно образложение во вид на мали рецензии. За илустрација на реченото би навеле одреден број примери. Во темата „Карактерот на II Светска војна“ е дадено следново образложение: Кандидатот ја познава проблематиката. Дава јасна слика за положбата и причините што доведоа до неа. Ја разбрал темата. Ги изнесува главните моменти што ја карактеризира војната. Темата во целост е добра. Вториот прегледувач: Опфатени се скоро сите главни моменти што ѝ претходеа на војната. Користена е посолidна литера-

тура. Темата е добра. Третиот прегледувач: — Кандидатот можел да користи повеќе литература — темата е добра.

За темата „Париска комуна“ е дадено следново образложение: Кандидатот се зафатил со една ретко интересна тема. Кандидатот не се користел со литературата (цела), изгледа дека се држал на едно дело. Темата преобилува со цитати, но не се кажува од каде се земени тие цитати. На места не е самостоен при своето излагање. На крајот не дал свое мислење, ниту пак подвлекол во што се состои значењето на Париската комуна. И во заклучок вели: Кандидатот вложил голем труд и се трудел да даде една слика за историјата на Париската комуна. Во темата „Светозар Марковиќ — организатор на пролетеријатот и прв пропагатор на социјализмот во Србија“ е дадено следново образложение: Кандидатот, главно, ја сфатил темата и во доволна мерка ја обработил. Добро е изнесена карактеристика на пооделни дела. Ликот и делото на Светозар Марковиќ јасно се гледа. Работата задоволува. За оваа тема е карактеристично што кандидатот наведува повеќе теми од кои го користел материјалот.

За темата „Улогата на Пеќката патријаршија“ е дадено ова образложение: „Кандидат је веома слабо обрадио тему. Поред тога тема е нејасна и конфузна, тако да је немогуќе схватити шта је фактеео реќи. У теми се говори више о историји средњег и новог века, него о патријаршији и њеном значају. Узрок томе је недоволно коришќење литературе новијег периода. На крају теме ученик није „навео потребну литературу. Стил и језик испод сваке критике.“ Има повеќе теми каде што уводот е предлог дури и на 50 — 60% од целата своја работа.

Во темата „НОБ во Македонија“ дадено е следново образложение: Целосно темата е добро обработена. Наведената литература е правилно сфатена и разработена. Стилот е добар, без граматички грешки. Вториот прегледувач, покрај горната констатација, додава: Кандидатот критички се осврнал на сите главни настани. Заклучок нема. Третиот прегледувач само констатира дека кандидатот успеал целосно да ја искористи дадената литература. Во една друга тема што ја третира иста проблематика дадено е следново образложение: Домашната работа е добра и одговара на темата, има вложено голем труд. Материјалот е хронолошки подреден, многу моменти се опширно опишани. Има некои пропусти но тие се незнатни. Третиот прегледувач: Темата е прилично опширна, но, главно, ги опфаќа поважните моменти од НОБ во Македонија. Општо темата е добра, со извесни мали пропусти. Користената литература е доволна.

Според одредените формулации на домашните работи, изнесени од страна на прегледувачите, како и од страна на низата недостатоци при прегледите укажани само делумно во рефератот, може да се заклучи во одделни теми прегледувањето не било на потребна висина и дека може да се зборува и за степенот на совесноста и одговорниот однос кон завршниот испит.

Одбраната на домашната работа има посебно место во спроведувањето на завршниот испит. Според постојната практика, се добива впечаток дека одбраната на домашните задачи има пресудна улога во формирањето на конечната оценка. Што се однесува до карактерот и начинот на одбраната има неуедначени критериуми и мислења. Во поголем број гимназии низ одбраната на темите со кандидатите се водени дискусии во врска со темите, во смисла одбраната да не биде прераскажување на веќе напишаното во домашната работа, туку продлабочување и образложување на одделни прашања, проблеми, мислења и тврдења, било сопствени било туѓи што се застапуваат или пак се напаѓаат од страна на кандидатот. Несомнено дека вака поставената одбрана бара од кандидатот широко познавање на материјата од дадената област, а од друга страна секако бара и од испитувачите не само да ги согледаат и откријат недостатоците, туку и вешто да ги формулираат прашањата како би можело при одбраната да се согледаат знаењата на кандидатите за соодветната материја. Исто така, низ успешното водење на одбраната треба да се утврди и степенот на самостојноста на кандидатот при изработка на домашната работа, користењето на литературата итн. Дел од наставниците при прегледот на домашните работи претходно ги формулирале прашањата што ќе ги постават на кандидатите при одбраната на домашната работа. Сметаме дека ваквата практика е позитивна, доколку стане сопственост на сите нас и дека таа ќе даде и подобри резултати. Во одделни случаи одбраната се одвивала низ прашања и одговори често пати и не така добро осмислени и формулирани. Во една наша гимназија, според извештајот на претставникот на Републичкиот завод за школство, одбраната на домашната работа е изведена во специфични услови и тоа како што следува. Кандидатите ја прераскажувале содржината на домашната работа. Професорот немал претходно подготвени и обмислени прашања. Во текот на испитите не го следел излагањето на кандидатите, кандидатите правеле груби стручни грешки во самата одбрана, без да бидат за тоа корегирани (Крал Александар бил убиен 1921, Италија ја окупирала Далмација 1935 година тин.).

Во друга наша гимназија, пак според еден извештај, на еден наш претставник наставникот по историја на одбраната поставувал според него небитни прашања: Колку делегати и од кои краеве присуствувале на II заседание на АВНОЈ, кои биле телата на АВНОЈ и сл. а не за решенијата и нивното историско значење.

Во друга наша гимназија, освен наставникот по македонски јазик, сите други наставници не го следеле текот на изработката на темите. При одбраната на темите не се поставувани прашања кои се тесно сврзани со темата и не се навлегувало во некои сродни области кои се третираат во темата. Слабите резултати и нестабилни знаења се должат на силно изразената фамилијарност, родбински врски на наставниците со учениците кои 100% се мештани.

Во друга наша гимназија на кандидатите не им е воопшто укажана помош од страна на наставникот по исротија. Според искажувања на наставничкиот колектив наставникот имал пресудно негативни последици за односот на учениците дури и спрема предметот историја. При изборот на темите според изјавата на кандидатите решавачки момент при изборот на теми од историја им било патриотското чувство и интересот за минатото на нашите народи, посебно интересот за минатото на македонскиот народ. Во текот на школувањето наставата по историја во гимназиите не била секогаш застапена, во последната година водена од двајца наставници кои битно се разликувале по својата стручност, педагошки такт и настап, а исто така и по своите морални квалитети, кои ги одбивале учениците. При одбраната на темите од страна на кандидатите имаше и такви одговори кои не соодветствуваат на времето во кое живееме. Не се знаеше, на пример, дека Југославија е неангажирана земја и се ставаше во источниот блок, за многу интересни настапи од НОБ беа давани многу слаби и површни одговори. Според извештајот од гимназијата за завршните испити се вели дека не ја познаваат доволно историјата и настаните меѓу двете светски војни.

Во врска со одбраната на домашната работа останува прашање на кое би требало да се осврнеме и тоа за: методот и начинот на одбраната на домашната работа; колку може и колку треба да се оди во широчината спрема одбраната; во колкав обем треба да се навлегува во допирните наставни дисциплини и периферните области на нашата тема, дали да се поставуваат прашања што не се во потесна врска со самата тема, а се во врска со наставната дисциплина; дали низ одбраната треба да се согледа само пошироко познавање на дадената тема. Секако дека овие прашања не се само методолошки, туку чисто принципиелни прашања што навлегуваат во суштината на завршниот испит. Секако стои дека одбраната на домашната работа не треба да се одвива како просто прераскажување на темата. Треба суштински да се види до која степен кандидатите се сигурни да ја владеат односната материја, мотивите што ги раководеле при изборот на темата, изборите со кои се служеле, кратка оценка за тие извори, него сопствен став по одредени прашања и проблеми итн.

Од пред две години кандидатите, покрај темата што ја работат и одбраната на темата, полагаат и устен дел од предметот по кој извршиле избор на тема за завршен испит. Усните испити во еден број гимназии се изведени врз основа на наставна материја предвидена низ четиригодишното гимназиско образование. Кандидатите влечат прашања на ливчиња и имаат право на промена на ливчето во случај кандидатот да не е подготвен да одговори на поставените прашања. При одговорите на кандидатите им беа поставувани и дополнителни прашања кои биле во врска со прашањата што ги содржело извлеченото ливче. Во поголем број гимназии на кандидатите им се поставувани извесен број прашања усно на самите кандидати.

На усниот дел од испитите дел од кандидатите покажаа владеење на наставната материја. Но поголем број кандидатите кои на усниот дел од испитите покажа задоволителни одговори. Некои од нив покажа и непознавање на наставната материја учена во I, II и III клас гимназија. Еден дел од наставниците на испитите поставува исклучиво прашања од националната историја, додека беа изоставувани прашања од општата историја. Многу малку се поставува прашањето во корелативност национална-општа историја или обратно општа историја — национална историја. Во одделни одговори кај извесен број кандидати отсутствуваше историско расудување и донесување на соодветни заклучоци кои резултираат од наставната материја.

Кај некои помлади наставници се чувствувахе и извесна доза на несигурност во водењето на кандидатите. Имаше случаи кандидатите да прават груби стручни грешки, а на испитите да не се исправат. За илустрација два-три примера: Револуцијата во Италија 1848 година била задушена од полскиот крал Јан Собјески, Милош Обреновиќ ги победил Турците на Љубиќ кај Ниш, Светската економска криза траела од 1929 до 1939 година. Имало случаи и на многу лоши одговори од кои се гледа дека дел од кандидатите не ја познаваат нашата стварност.

Општи забелешки во односот на завршните испити

Контактот ученик-наставник во процесот на работа на темите не е постојан. Учениците исто така во недоволна мерка контактираат и не бараат помош од наставниците.

Голем број гимназии не располагаат со основна историска литература. Во некои гимназии, според изјавите на директорите, материјалната страна не е пречка за набавка на литература. Останува наставниците во поголема мерка да се ангажираат и да настојуваат постепено да ги пополнат наставничките библиотеки со соодветна литература.

Низ темите се среќава потреба на неадекватни, нелогички и органски неповрзани цитати и мислења како и лоша интерпретација.

Некои теми обилуваат со непотребни поединости со непотребни долги уводи, додека битните компоненти се изоставени или недоволно истакнати.

Текстот во темите обилува со доста граматички и стилски грешки, на места кај одделни кандидати недоволно познавање на српско-хрватскиот јазик, лоши преводи при цитирањето на соодветната литература.

Во одделни теми научноста во интерпретацијата на наставната материја не е на висина.